

فصل ششم

مواد آموزشی (بسته‌ی آموزشی) درس مطالعات اجتماعی

مقدمه

اگرچه تعلیم و تربیت از دیرباز در هر زمان و مکانی با استفاده از ابزار و وسایل آموزشی مختلف توأم بوده است اما در دهه‌های اخیر با تغییر نگرش نسبت به امر یاددهی – یادگیری، مواد و وسایل آموزشی در تعلیم و تربیت و نظام آموزشی هر کشور جایگاهی خاص یافته است. به عبارت دیگر، با تغییر نقش معلم از ارایه‌کننده‌ی صرف اطلاعات به یک راهنما و تسهیل‌کننده‌ی جریان آموزش، نقش مواد آموزشی در پویایی امر تعلیم و تربیت پررنگ‌تر شده است. امروزه نه تنها معلمان به نقش و ارزش مواد آموزشی در بالا بردن کیفیت فرایند تدریس و یادگیری مؤثر، واقف شده‌اند، بلکه خانواده‌ها نیز خواستار استفاده‌ی بیش‌تر از مواد آموزشی‌اند. هم‌چنین، پس از نضج گرفتن اندیشه و مفهوم «مهارت‌های یادگیری پایدار» در بین صاحب‌نظران آموزش و پرورش، توجه خاص به مواد آموزشی در قالب بسته‌های آموزشی افزایش یافته است.

۱- بسته‌ی آموزشی چیست؟

«بسته‌ی آموزشی، یک مجموعه‌ی سیستمی است. در ادبیات علوم تربیتی، واژه‌هایی مانند بسته‌ها، پاکت‌ها، مجموعه‌ها، سیستم‌های آموزشی و امثال آن را به صورت مترادف به کار می‌برند.» این واژه‌ها برای پوشش دادن به دو مفهوم جدای از هم مورد استفاده قرار می‌گیرند. مفهوم اوّل: یک سیستم کامل فعالیت‌های یادگیری و موادّ درسی وابسته به آن در یک زمینه‌ی محتوایی وسیع یا مجموعه‌ای از هدف‌های عینی.

مفهوم دوم: مجموعه‌ی ویژه‌ای از موادّ درسی برای یک بخش از یک سیستم کامل فعالیت‌های یادگیری یا حتی یک موضوع درسی یا سایر اجزای برنامه‌های درسی^۲. «... باید توجه کرد که مفهوم «بسته‌ی آموزشی» هنوز در ایران رایج نشده و برداشت‌های موجود در سطح جامعه و در بین متولیان امور اجرایی آموزش و پرورش و حتی فرهیختگان فناوری آموزشی در مورد بسته‌های آموزشی، بیش‌تر با واژه‌ی کیت^۳ مرتبط است. در واقع کیت، زیر مجموعه‌ای جزئی

۱- Learning package.

۲- مجدفر، مرتضی؛ بسته‌ی آموزشی چیست؟، ۱۳۷۵، ص ۳۰.

۳- Kit.

از مجموعه‌ی تکامل یافته‌ی بسته‌ی آموزشی است که بیش‌تر در بخش تجهیزات دیداری- شنیداری و وسایل آموزشی مورد استفاده در کلاس درس، خودنمایی می‌کند. مجموعه‌های الکترونیکی، کلکسیون سنگ‌ها و سنگ‌واره‌های زمین‌شناسی، مجموعه‌ی وسایل آزمایش ساده در شیمی، مجموعه‌ی بازی‌های رایانه‌ای، همان‌کیت‌ها هستند که در آموزش‌های دروس مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرند و در واقع، اجزای جدی و قابل‌اعتنایی از بسته‌های آموزشی‌اند.^۱

بسته‌ی آموزشی، مجموعه‌ی نرم‌افزارها (راهنماها، الگوها، وظایف، چارچوب‌ها، رهنمودها، تکالیف، آزمون‌ها) و سخت‌افزارها (رسانه‌ها، وسایل، تجهیزات، ابزارها، منابع و مواد) است که با استفاده از فناوری‌های جدید و قدیم به شکل‌های ساده و پیچیده با توجه به اهداف یاددهی- یادگیری برنامه‌ی درسی سازماندهی می‌شود.^۲

«بسته‌ی آموزشی با توجه به هدف آن می‌تواند برای یک برنامه‌ی درسی، دوره‌ی آموزشی یا کلاس درس تهیه شود. تهیه‌ی بسته‌ی آموزشی ابتدا به عنوان راهبری برای آموزش انفرادی مطرح شد ولی با افزایش تراکم دانش‌آموزان در کلاس‌های درس، تفاوت‌های فردی ایشان با گنجاندن اجزای متفاوت در بسته‌ی آموزشی مورد توجه قرار گرفت.

تولید بسته‌ی آموزشی برای یک برنامه‌ی درسی، در مرحله‌ی سازماندهی مواد و وسایل آموزشی صورت می‌گیرد. در نظام‌های درسی متمرکز که برنامه‌های درسی توسط یک مرکز یا سازمان تولید می‌شود، بسته‌ی آموزشی را برنامه‌ریزان آن مرکز برای استفاده‌ی تمامی معلمان و دانش‌آموزان مربوط تهیه و تدوین می‌کنند. این نظام به دلیل ثبات برنامه‌ها، فاقد انعطاف لازم برای مشارکت معلمان و دانش‌آموزان در تولید بسته‌ی آموزشی است ولی در نظام‌های درسی نیمه متمرکز، با وجود تولید بسته‌ی آموزشی توسط برنامه‌ریزان، معلمان و دانش‌آموزان نیز می‌توانند نیازها، نوآوری‌ها و اصلاحات خود را در اختیار تولیدکنندگان بسته‌ی آموزشی قرار دهند تا در تهیه‌ی بسته‌ی آموزشی از آن‌ها استفاده شود. در نظام‌های غیرمتمرکز، معلمان خود به تهیه‌ی برنامه‌های درسی یا بسته‌ی آموزشی برای کلاس درس می‌پردازند یا می‌توانند از میان برنامه‌ها یا بسته‌های آموزشی موجود، برنامه‌ی موردنظر خود را انتخاب کنند. در نظام فعلی برنامه‌ریزی درسی کشور، با توجه به سیاست توجه به نیازهای یادگیرندگان و مشارکت همه‌ی گروه‌ها در تولید مواد درسی «رویکرد نیمه متمرکز» مورد توجه است. این روش، انعطاف لازم را برای استفاده از نظرهای معلمان و دانش‌آموزان در تولید و استفاده از بسته‌ی آموزشی داراست.

۱- منبع پیشین، صص ۱۵۳-۱۵۶.

۲- جزوه‌ی بسته‌ی آموزشی، (تعریف بسته‌ی آموزشی) گروه تربیت معلم، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۸۲.

بسته‌ی آموزشی ممکن است برای آموزش دانش‌آموزان یا برای کمک به معلمان در آموزش تهیه شود. بسته‌ی آموزشی معلم، علاوه بر ویژگی‌های آموزشی دانش‌آموز، به نیازهای معلمان برای هدایت کلاس درس نیز پاسخ می‌گوید.^۱

۱-۱- اجزای بسته‌ی آموزشی

در تعریف و معرفی اجزای بسته‌ی آموزشی، نظرهای مختلفی وجود دارد و افراد مختلف طبقه‌بندی‌های متنوعی را ارائه کرده‌اند. «برخی پنج بخش زیر را اجزای اصلی بسته‌های آموزشی به‌شمار آورده‌اند:

- راهنمای معلم
 - مواد یادگیری انفرادی برای فراگیرندگان
 - آزمون یا ابزارهای اندازه‌گیری تشخیص
 - وسایل آموزشی مورد استفاده در کلاس
 - تجهیزات دیداری - شنیداری^۲.
- در یک طبقه‌بندی دیگر، اجزای بسته‌ی آموزشی براساس نقشی که ایفا می‌کند، به شش گروه زیر تقسیم شده است:

- راهنمای معلم
 - مواد یادگیری انفرادی
 - مواد و وسایل مربوط به ارزش‌یابی
 - مواد نمایشی مرجع
 - وسایل دیداری - شنیداری
 - فضاها و مراکز و امکانات طبیعی، فرهنگی و اقتصادی.
- در یک تقسیم‌بندی دیگر، منابع یاددهی - یادگیری به دو گروه «اصلی» و «تکمیلی» تقسیم‌بندی و ذیل هر یک، اجزا و عناصر بسته‌ی آموزشی مطرح شده است.

۱- شرف بیانی، حمیدرضا؛ اصول راهنمای تهیه‌ی بسته‌ی آموزشی، رشد جوانه‌ها، فصل‌نامه‌ی دفتر انتشارات کمک آموزشی،

شماره‌ی ۲۱، ۱۳۸۶، ص ۷۱.

۲- مجدفر، مرتضی؛ بسته‌ی آموزشی چیست؟ ۱۳۷۵، ص ۵۷.

الف) منابع اصلی :

- کتاب راهنمای معلم
- کتاب دانش آموز
- کتاب کار دانش آموز
- کتاب ارزش یابی.

ب) منابع تکمیلی :

- منابع چاپی (مثل کتاب های کمک آموزشی، کتاب های داستان و موضوعی، مجله ها و نشریات، کتاب های شعر و سرود، کارت های آموزشی، کتاب های کار و تمرین، کتاب های مرجع و ...)
- منابع ابزاری معلم (مثل بسته ی اورهد و طلق شفاف، رایانه، تلویزیون، ویدیو پخش، DVD و ضبط صوت، لوح ها، آلبوم های عکس، کلکسیون ها و سایر لوازم مرتبط با مهارت ها و مفاهیم درسی و ...)
- منابع و لوازم انجام فعالیت ها با فناوری جدید (دستور العمل ها) و راهنما های مربوط به وسایل صوتی و تصویری، نمایش موضوع درس در محیط مورد علاقه ی دانش آموز و در مکان های مورد نظر، دستور العمل های کارگاه آموزشی، آلبوم نقشه ها، اسلایدها، عکس ها، فیلم ها و ...)
- منابع رایانه ای برای معلم و دانش آموز (سی دی های تست و تمرین، وب سایت های مربوط به موضوع درس، مجله ها و نشریات الکترونیکی، و ...).

۲- ویژگی های بسته ی آموزشی درس مطالعات اجتماعی

* با توجه به ماهیت درس مطالعات اجتماعی که با طیف گسترده ای از موضوعات محیطی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سروکار دارد و هم چنین با توجه به این که در طی فرایند کاوشگری، معلم و دانش آموز به منابع زیاد و متنوعی نیاز پیدا می کنند، لذا اجزا و عناصر بسته ی آموزشی مطالعات اجتماعی از وسعت و تنوع بالایی برخوردار است.

* با توجه به تنوع قومی و فرهنگی در ایران و با توجه به حرکت به سوی نظام نیمه متمرکز که پیش تر گفتیم، بایستی موقعیت های محلی و منطقه ای به خوبی در نظر گرفته شود و تولید بخشی از اجزای بسته ی آموزشی مطالعات اجتماعی متناسب با مقتضیات بومی صورت گیرد.

بسته ی آموزشی در دروس مطالعات اجتماعی از انعطاف خاصی برخوردار است. توجه به

مقتضیات بومی و فرهنگی، زمینه‌ی مناسبی را برای مشارکت فعالانه‌ی معلمان و مؤسسات و نهادهای محلی در تولید بسته‌های آموزشی این درس فراهم می‌آورد.

* بازدیدهای علمی از اماکن تاریخی، فرهنگی و محیط‌های جغرافیایی و نهادها و مؤسسات اجتماعی یا دعوت از دست‌اندرکاران و مسئولان این نهادها و اماکن، منابع چاپی به‌ویژه روزنامه‌ها، نشریات و مجله‌ها و همچنین کتاب‌ها و فیلم‌های آموزشی موضوعی، نقش مهمی در بسته‌ی آموزشی مطالعات اجتماعی ایفا می‌کنند. با توجه به این که درس مطالعات اجتماعی می‌کوشد فراگیرندگان را با موضوعات اجتماعی و محیطی روبه‌رو کند و مهارت‌های کاوشگری را در آن‌ها تحقق ببخشد و پیوند میان زندگی واقعی در جامعه و محیط را با درس و کلاس برقرار کند، میزان تقریبی استفاده از رسانه‌های مذکور در آموزش مفاهیم و محتوای این درس بیش‌تر است.

* با توجه به ماهیت به‌شدت متغیر موضوعات و مسایل محیطی و اجتماعی در عصر امروز، بازنگری دایمی و جزئی در برخی اجزای بسته‌ی آموزشی مطالعات اجتماعی به‌طور مداوم ضرورت دارد.

۳- برخی معیارها و ویژگی‌های عام طراحی و تولید بسته‌های آموزشی

– در طراحی و تولید بسته‌های آموزشی باید فناوری‌های مناسب و کارآمد به‌روز مورد استفاده قرار گیرد؛

– بسته‌ی آموزشی تنوع و جذابیت لازم را برای برانگیختن و تشویق به یادگیری فراگیرندگان، داشته باشد؛

– از کیفیت و مرغوبیت لازم برخوردار باشد، ایمنی و سلامت کاربر را حفظ کند و سهولت کاربرد داشته باشد؛

– طراحی و تولید آن مقرون به صرفه و متناسب با شرایط و امکانات اقتصادی استفاده‌کنندگان باشد؛

– راهنمایی‌ها و دستورالعمل‌های لازم را برای استفاده‌ی صحیح داشته باشد؛

– کیفیت یادگیری و میزان تسلط فراگیرنده بر موضوع را افزایش و بهبود بخشد؛

– تجارب واقعی و ملموس را در اختیار فراگیرندگان قرار دهد و اساس قابل لمس‌ی برای تفکر و ساختن مفاهیم فراهم کند و از توسل به مفاهیم انتزاعی بکاهد؛

- امکان تعامل بیش تر را بین دانش آموزان یا معلمان فراهم کند؛
 - امکان ارزیابی از عملکرد دانش آموزان را در سطوح مختلف فراهم کند؛
 - قابلیت تولید انبوه داشته باشد.
- البته باید توجه کرد که ممکن است همه‌ی اجزای بسته‌ی آموزشی، تمام قابلیت‌ها را با هم نداشته باشند و اصولاً چنین الزامی نیز وجود ندارد.
- یکی از عوامل مهمی که در طراحی، تولید یا انتخاب اجزا یا کل بسته‌ی آموزشی باید در نظر گرفت، قابلیت اجرایی آن است.

۱-۳ عواملی که در اجراپذیری اجزای بسته یا رسانه‌ها نقش دارند

این عوامل عبارت‌اند از:

- ۱- تعداد فراگیرندگان: اجزا و عناصر و وسایل انتخابی باید با تعداد فراگیرندگان تناسب داشته باشند؛
 - ۲- وضعیت فضای آموزشی: وسیله‌ی انتخابی در فضای کلاسی یا سایر فضاهای آموزشی قابل استفاده باشد؛
 - ۳- زمان: بتوان از رسانه‌ی مورد نظر در زمان متناسب با ساعات آموزش استفاده کرد؛
 - ۴- در دسترس بودن: بتوان با سهولت به وسیله‌ی مورد نظر دسترسی پیدا کرد؛
 - ۵- اقتصادی بودن: به کارگیری رسانه‌ی مورد نظر از نظر اقتصادی یا بهره‌وری مقرون به صرفه باشد.
- نتیجه آن که معلم می‌تواند با توجه به جمیع شرایط و معیارها به ارزیابی اجزای مختلف بسته‌ی آموزشی بپردازد و با اولویت بخشی به طراحی، تولید یا خرید و تهیه‌ی این اجزا براساس معیارهای از پیش تعیین شده، گزینه‌های مناسب را انتخاب و به‌طور عاقلانه و منطقی در این زمینه تصمیم‌گیری کند.

۴- تشریح اجزای بسته‌ی آموزشی مطالعات اجتماعی

طراحی و تولید بسته‌های آموزشی در زمره‌ی فعالیت‌های مرحله‌ی دوم برنامه‌ریزی درسی قرار می‌گیرد. مرحله‌ی طراحی و تولید بسته‌های آموزشی با عنوان «سازماندهی مواد و وسایل آموزشی»

شناخته می‌شود و گروه برنامه‌ریز درسی (در نظام‌های آموزشی متمرکز) و معلمان و گروه برنامه‌ریز درسی (در نظام‌های آموزشی نیمه‌متمرکز و غیر متمرکز) طراحی همه‌ی موارد آن را برعهده می‌گیرند. بدین ترتیب، معلمان مطالعات اجتماعی نیز وظیفه دارند در طراحی و تولید بسته‌های آموزشی و در تکمیل و تصحیح آن‌ها پس از اجرا در کلاس درسی مشارکت داشته باشند و اصولاً تولید و کاربرد بسته‌های آموزشی دامنه‌ی خلاقیت آن‌ها را افزایش و گسترش می‌بخشد.

در این بخش، پیرامون برخی اجزای مهم بسته‌ی آموزشی مطالعات اجتماعی توضیحاتی ارائه می‌شود:

۱-۴- راهنمای معلم (راهنمای تدریس)

در نظام‌های غیرمتمرکز یا نظام‌هایی که دانش‌آموزان در برخی دروس از جمله مطالعات اجتماعی فاقد کتاب درسی‌اند، راهنمای معلم به منظور توجیه معلمان نسبت به اهداف، سرفصل‌های اصلی، فرایند یاددهی - یادگیری و ارزش‌یابی نوشته می‌شود و این راهنما بیش‌تر، هدایت معلمان را برای تولید بسته‌ی آموزشی با درج نمونه‌ها و الگوها برعهده دارد.

«کتاب درسی‌ای تولید می‌شود و در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و نیز آموزش آن اجباری است، راهنمای معلم علاوه بر توجیه اهداف و رویکردهای برنامه، شرح تفصیلی دروس کتاب، رهنمودهای تفصیلی برای روش تدریس، رفع مشکلات و ابهامات فعالیت‌ها یا متن درس‌ها را دربردارد. در برخی برنامه‌های پیشرفته، کتاب‌های معلم حاوی فعالیت‌های غنی‌سازی برای دانش‌آموزان تیزهوش و دستورالعمل‌هایی برای دانش‌آموزان دیرآموز و بالاخره نمونه سؤالات و شیوه‌ی ارزش‌یابی نیز است.

اگرچه نحوه‌ی اجرای توصیه‌های راهنمای معلم از معلمی به معلم دیگر فرق می‌کند و میزان پای‌بندی آن‌ها به استفاده از رهنمودهای آن یکسان نیست اما شواهد نشان می‌دهد که راهنما به میزان زیادی بر رفتار معلمان در کلاس درس تأثیر می‌گذارد.^۱

شایسته است در راهنمای معلم مطالعات اجتماعی هر پایه، جداول وسعت و توالی، اهداف و مفاهیم کلیدی کل دوره درج شود تا معلم از قبل و بعد آموزش به‌خوبی آگاه شود. معرفی نتایج یادگیری هر واحد (برون‌دادها)، نحوه‌ی سازماندهی درس و تعریف مفاهیم اساسی، راهبردهای یاددهی - یادگیری و معرفی

۱- معافی، محمود؛ کتاب راهنمای معلم در چشم‌اندازهای جهانی، رشد جوانه‌ها، دفتر انتشارات کمک آموزشی، شماره‌ی ۱۵،

منابع برای معلم و دانش‌آموز و سیاهه‌های ارزیابی از بخش‌های مهم این راهنماست که به معلم در آموزش مؤثرتر و بهتر درس کمک می‌کند.

۲-۴- کتاب درسی

کتاب درسی آینه‌ای است که در آن اهداف، عناصر و رویکردهای برنامه جلوه‌گر می‌شود. کتاب درسی به‌ویژه در کشور ما جایگاه خاصی را به خود اختصاص داده است. اگرچه کتاب درسی عنصر مهمی در فرایند آموزش تلقی می‌شود اما متأسفانه اتکای بیش از حد به کتاب یا کتاب محوری که به هنجاری نادرست در آموزش کشور تبدیل شده است، پیامدهای منفی جدی به همراه دارد.

مطلق پنداشتن تمام جملات و عبارات درج شده در کتاب، ممکن است معلم را به مسیری سوق دهد که به جای تلاش برای تحقق اهداف، بیش‌تر به فکر این باشد که دانش‌آموز عین عبارات کتاب را به ذهن بسپارد و به او منعکس کند و تخطی از قالب‌ها، پاسخ‌ها و متون درج شده در کتاب، گاهی بس عظیم تلقی شود.

کتاب محوری، هم‌چنین به عدم بروز و ظهور خلاقیت و ابتکار معلمان برای طراحی و تولید واحدهای یادگیری جدیدتر، سازماندهی نو یا بسط و گسترش مطالب متناسب با مقتضیات بومی و محلی و مبتنی بر زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان، منتهی می‌شود. معلمان بیش از حد وابسته به کتاب درسی، آن‌قدر دغدغه‌ی تدریس جزییات کتاب یا تشریح شفاهی همه‌ی نکات کتاب را در کلاس دارند که استفاده از سایر اجزای مختلف بسته‌ی آموزشی در سایه‌ی کتاب محوری، مخدوش شده و از بین می‌رود.

در تدوین کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی با رویکرد کاوشگری «بخش عمده‌ای از محتوای ارائه شده به منظور در اختیار گذاشتن دانش لازم برای کاوشگری – نه در جهت به ذهن سپردن توسط دانش‌آموزان – طراحی و تدوین می‌شود. اگرچه یادگیری برخی مفاهیم و اصول بنیادی دانش، در این بخش ضروری است.

هم‌چنین در این کتاب‌ها باید فعالیت‌های یادگیری نظام‌دار طراحی شود تا مرحله به مرحله و به‌طور منظم دانش‌آموز را در فرایند یادگیری درگیر کنند. هم‌چنین شایسته است مؤلفان کتاب‌های درسی در حد امکان منابع لازم برای کاوشگری محیطی و اجتماعی را از طریق کتاب درسی در اختیار دانش‌آموزان قرار دهند؛ از این‌رو، در این کتاب‌ها باید از درج هر نوع عکس‌های تزینی و تصاویر نه‌چندان مرتبط به موضوعات جلوگیری شود و کلیه‌ی عکس‌ها، نقشه‌ها، متون و نمودارها به عنوان

«منبع» برای کاوشگری درج شود تا از طریق طراحی فعالیت‌های مناسب، بتوان فراگیرندگان را با آن‌ها درگیر کرد و مهارت‌های کاوشگری را به آن‌ها آموزش داد؛ برای مثال، مشاهده‌ی یک کتیبه یا سند تاریخی یا خواندن بخشی از سفرنامه‌ی قدیمی، ممکن است در کلاس مقدور نباشد و جست‌وجو برای دست‌یابی به آن توسط معلم و فراگیرنده دشوار باشد. در این جا مؤلف با درج تصویری واضح و مناسب از آن کتیبه‌ها یا گزیده‌ای از آن سفرنامه، فراگیرندگان را ترغیب می‌کند که فعالیت‌هایی را درباره‌ی این شواهد تاریخی انجام دهند (برای مثال به پرسش‌هایی پاسخ دهند)؛ لذا درج این موارد در کتاب به منزله‌ی منابعی برای کاوشگری محسوب می‌شود.

با توجه به توان و ساختار ذهنی دانش‌آموزان در دوره‌ی ابتدایی، بهتر است حجم کتاب‌های درسی کم باشد و بخش‌هایی از دانش و اطلاعات و حتی فعالیت‌های یادگیری، به کتاب راهنمای معلم منتقل و سپس توسط معلم تکثیر و در کلاس اجرا شود. هم‌چنین، حجم منابع تصویری در پایه‌های پایین‌تر بیش‌تر و به موازات حرکت به سمت پایه‌های بالاتر، حجم منابع نوشتاری افزایش یابد؛ به هر ترتیب، در کتاب درسی مطالعات اجتماعی نیز چون سایر کتاب‌ها، سازماندهی محتوا و طراحی کتاب باید همواره برانگیزاننده و جذاب باشد.

۳-۴ کتاب‌های آموزشی

براساس تقسیم‌بندی دفتر انتشارات کمک آموزشی^۱، کتاب‌های آموزشی به هفت گروه طبقه‌بندی

شده‌اند :

- ۱- کتاب‌های دانش‌افزایی دانش‌آموزان
 - ۲- کتاب‌های پرورش مهارت‌های فرایندی، علمی، پروژه‌ای و هنری دانش‌آموزان
 - ۳- کتاب‌های دانش‌افزایی مهارتی و روشی برای معلمان
 - ۴- کتاب‌های کار و فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان
 - ۵- کتاب‌های تمرین به منظور تثبیت، تقویت و آموزش جبرانی یادگیری دانش‌آموزان
 - ۶- کتاب‌های سنجش و ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان
 - ۷- کتاب‌های فعالیت محور در چارچوب هدف‌های برنامه‌ی درسی خاص برای دانش‌آموزان.
- اگرچه همه‌ی کتاب‌های آموزشی بالاخره چیزی را آموزش می‌دهند اما مقصود از کتاب‌های

۱- برای اطلاع بیش‌تر رجوع شود به : فصل‌نامه‌های رشد جوانه، دفتر انتشارات کمک آموزشی، طرح سامان‌بخشی کتاب‌های

آموزشی.

آموزشی در بسته‌ی آموزشی یک برنامه‌ی درسی، کتاب‌هایی است که فرصت یادگیری، توسعه و تعمیق دانش را در قالب اهداف آن برنامه‌ی درسی برای فراگیرندگان فراهم می‌سازد. در واقع کتاب‌های آموزشی، هم نقش مکمل را برای تثبیت یادگیری ایفا کرده و هم می‌توانند فراتر از هدف‌های تعلیم و تربیت رسمی عمل کنند این کتاب‌ها بیش‌تر نقش راهنما و تسهیل‌گر را دارند.

هرچند در یکی، دو دهه‌ی اخیر، نشر انواع کتاب‌های آموزشی برای کودکان و نوجوانان توسط ناشران بخش دولتی و خصوصی و فعالیت‌هایی چون برگزاری جشنواره‌های کتاب‌های آموزشی، حکایت از توسعه‌ی کمی و کیفی این کتاب‌ها در عرصه‌ی آموزش و پرورش دارد، اما نگاهی به عناوین و محتواهای منتشر شده و هم‌چنین نقد و بررسی‌هایی که طی جشنواره‌های مذکور انجام گرفته، نشان می‌دهد که به‌ویژه در عرصه‌ی مطالعات اجتماعی و شاخه‌های تشکیل‌دهنده‌ی آن، کمبود قابل ملاحظه‌ای در کتاب‌های مناسب آموزشی وجود دارد.

گفتنی است متأسفانه، در این عرصه نیز چون سایر موارد، بیش‌تر هم و غم نویسندگان و ناشران بنا به دلایل گوناگون صرف تولید کتاب‌های تست و سؤال، و پاسخ تکراری و کلیشه‌ای می‌شود، کتاب‌های آموزشی مناسب کتاب‌هایی‌اند که دارای محتوای قابل درک و فهم برای دانش‌آموزان و گروه سنی مخاطب خود باشند و انگیزه‌ی لازم را برای یادگیری بیش‌تر ایجاد کنند. با توجه به این که در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی، طیف وسیعی از موضوعات محیطی و اجتماعی مورد مطالعه قرار می‌گیرد، نیاز به تولید و تدوین کتاب‌های آموزشی متنوع در این راستا به‌خوبی احساس می‌شود.

خانواده و روابط و وظایف و نقش‌های مربوط، زندگی‌نامه‌ی شخصیت‌های برجسته و متفکران تاریخی، خدمات و فرایند کار در نهادها و سازمان‌هایی چون بیمه، اورژانس، پلیس، آتش‌نشانی، شهرداری و...، شناخت تنوع زندگی و معیشت در مناطق مختلف ایران، فرهنگ و زندگی در کشورهای همسایه، زندگی‌نامه‌ی ائمه‌ی معصومین (ع)، جاذبه‌های گردشگری، منابع، موزه‌ها، تعاون، جشن‌های ملی و مذهبی، وسایل ارتباطی، معرفی ابنیه‌ی آثار تاریخی، شیوه‌های زندگی در سایر کشورهای جهان، زندگی اجتماعی و اقتصادی مردم ایران در دوره‌های مختلف تاریخی، سواد مالی و اقتصادی لازم برای کودکان و نوجوانان و مواردی از این قبیل نمایانگر گستره‌ی وسیع و متنوعی است که لزوم تولید کتاب‌های مناسب آموزشی را طلب می‌کند.

یکی از نکات مهم در زمینه‌ی این کتاب‌ها روش ارائه و سوق دادن دانش‌آموزان به سوی آن‌ها در روند تدریس است. در یک برنامه‌ی درسی با رویکرد کاوشگری، بخشی از فعالیت‌های یادگیری مربوط به هر موضوع می‌تواند به ارجاع دانش‌آموزان به کتاب‌های آموزشی و مطالعه و بررسی انفرادی

یا گروهی این کتاب‌ها اختصاص یابد. بدیهی است در این زمینه معلم باید مدیریت مطالعه‌ی کودکان و تقویت مهارت‌های مطالعه در آن‌ها را به عهده بگیرد.

تجهیز و توسعه‌ی کتاب‌خانه‌ی مدرسه و کتاب‌خانه‌های کلاسی با راهنمایی و تلاش معلم مطالعات اجتماعی و فراهم آوردن گنجینه‌ای از منابع مرتبط و مناسب، از مهم‌ترین اقداماتی است که باید در زمینه‌ی فراهم کردن بسته‌ی آموزشی این درس صورت گیرد.

۴-۴- مجموعه‌ی طرح درس‌های پیشنهادی

طرح درس‌هایی که برای یک موضوع درسی نوشته می‌شود، جزئی از بسته‌ی آموزشی را تشکیل می‌دهد. گاه برای ارایه‌ی موضوعی از یک برنامه‌ی درسی، طرح‌ها و روش‌های مبتکرانه و متفاوتی وجود دارد، حتی یک معلم برای موضوعی واحد - اما - در شرایط مختلف (با توجه به زمان، تعداد دانش‌آموزان، تجهیزات، فضای کلاس و ...) ممکن است طرح درس‌های مختلفی تهیه و تدوین کند. معلم در مطالعات اجتماعی نیز همانند سایر معلمان بهتر است انواع طرح درس‌هایی را که تهیه و یا آن‌ها را از طریق تبادل اطلاعات و تجارب از سایر معلمان اخذ کرده است، در مجموعه‌ای جمع‌آوری و نگهداری کند و مجموعه‌ی با ارزش و سودمندی برای کار خود فراهم آورد. گفتنی است که مجموعه‌ای از طرح درس‌های پیشنهادی را نیز می‌توان از طریق پایگاه‌های اینترنتی داخلی و خارجی که به پشتیبانی حرفه‌ای معلمان می‌پردازند، اخذ کرد.

۴-۵- وسایل آموزشی مورد استفاده در کلاس درس

وسایل آموزشی در کلاس درس ممکن است بر سه نوع باشد: نمایشی، مرجع و گروهی^۱. در این بخش بر مبنای تقسیم‌بندی فوق، وسایل عمده‌ی آموزشی که در کلاس درس مطالعات اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد، معرفی و تشریح می‌شود.

الف) وسایل آموزشی نمایشی: بخش وسیعی از بسته‌ی آموزشی شامل این بند می‌شود. پوسترها، نقشه‌ها، آلبوم‌های فیلم، عکس و اسلاید، چارت‌ها، مدل‌ها و مارکت‌ها، انواع تخته‌ها، سی‌دی (CD)ها و ابزار و آلات در این گروه جای می‌گیرند.

● پوسترها معمولاً به گونه‌ای طراحی می‌شوند که پیام‌های ارزشمندی را درباره‌ی یک موضوع از طریق یک طرح برانگیزاننده و مؤثر در مخاطب القا کنند. در درس مطالعات اجتماعی در زمینه‌ی

۱- مجدفر، مرتضی؛ بسته‌ی آموزشی چیست؟، ۱۳۷۵، ص ۶۶.

موضوعاتی چون علایم عبور و مرور، مصارف آب، حفاظت از محیط‌زیست، منابع تجدیدپذیر و غیرقابل تجدید، آثار مکشوفه‌ی قدیمی، حفاظت از میراث فرهنگی، انقلاب اسلامی، دفاع مقدس، فرایندها و عملکردهای سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی، شیوه‌های زندگی بر سطح زمین، طول و عرض جغرافیایی و اختلافات ساعت و نظایر آن، می‌توان از پوسترها بهره گرفت.

برخی از پوسترها به مناسبت روزهای معین و خاصی توسط سازمان‌ها و نهادهای مختلف تهیه می‌شوند؛ برای مثال می‌توان به پوسترهایی که به مناسبت روز مبارزه با بیابان‌زایی یا روز مبارزه با آلودگی هوا تهیه شده است، اشاره کرد؛ معلمان با مراجعه به نهادها و سازمان‌هایی که این پوسترها را تهیه می‌کنند می‌توانند به تدریج مجموعه‌ی ارزشمندی از پوسترها را فراهم کنند.

معلمان مبتکر هم چنین می‌توانند با توجه به پیام اصلی برخی دروس، خود دست به تهیه و طراحی پوستر بزنند و آن‌ها را برای استفاده‌ی مکرر در سال‌های آینده در قفسه‌ی مخصوص وسایل این درس نگهداری کنند. طراحی پوستر فعالیتی خلاقانه است که می‌تواند به عنوان فعالیت یادگیری به دانش‌آموزان در قالب کارگروهی واگذار شود.

● نقشه‌ها بخش مهمی از وسایل آموزشی نمایشی‌اند و اصولاً تدریس مطالعات اجتماعی بدون بهره‌گیری از نقشه میسر نیست. در تدریس مطالعات اجتماعی از انواع نقشه‌های جغرافیایی (ناهمواری‌ها، آب و هوا، سیاسی، انسانی، اقتصادی، قاره‌ها، مناطق، جهان‌نما، موضوعی و ...) و نقشه‌های تاریخی استفاده می‌شود.

برخی از نقشه‌ها در اندازه‌ی دیواری تولید می‌شوند که بهتر است همواره در محلی مناسب از کلاس که در معرض دید دانش‌آموزان باشد، نصب شود تا به مرور تجسم دقیق مکان‌ها و موقعیت‌ها و توزیع فضایی پدیده‌ها را برای آن‌ها امکان‌پذیر سازد.

در کشور ما، مؤسسات مختلفی به تولید نقشه مشغول‌اند که از آن جمله می‌توان به سازمان جغرافیایی کشور، سازمان نقشه‌برداری کشور، سازمان زمین‌شناسی کشور، مؤسسه‌ی جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب و سازمان جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی اشاره کرد.

در تهیه و انتخاب نقشه در هنگام تدریس باید دقت لازم را در زمینه‌ی هماهنگی محتوای نقشه و موضوع درس، ابعاد مقیاس نقشه، مناسب بودن علایم و کیفیت چاپ و رنگ آن به کاربرد تا بازدهی مطلوب داشته باشد.

به نظر می‌رسد به‌رغم تولید نقشه‌های متعدد در داخل کشور، باید برای تولید نقشه‌های آموزشی متناسب با سطح مخاطبان دوره‌ی آموزشی عمومی، تلاش و همت بیش‌تری صرف شود؛ زیرا اغلب

نقشه‌هایی که توسط سازمان‌ها و مؤسسات داخلی تهیه می‌شوند، بیش‌تر برای استفاده‌ی بزرگ‌سالان مناسب‌اند؛ به‌طور کلی، استفاده از نقشه‌های شلوغ که حاوی اطلاعات زیاد، رنگ‌های نامناسب یا حروف و اعداد ریزند، به‌ویژه برای دانش‌آموزان دوره‌های ابتدایی و راهنمایی کار صحیحی نیست. به‌کارگیری نقشه‌های مصور و تک موضوعی در این دوره به دلیل جذابیت این نقشه‌ها، انگیزه‌ی بیش‌تری برای دانش‌آموزان ایجاد و یادگیری را تسهیل می‌کند. در نقشه‌های مصور، نهادها یا تصاویر واقعی بر روی نقشه گذاشته می‌شود؛ برای مثال، روی یک نقشه‌ی گردشگری، تصاویر نقاشی یا نمادهایی از بناهای معروف، ورزش‌های زمستانی یا تابستانی و مهمان‌پذیرها، یا روی نقشه‌ی تاریخی، تصاویری از شخصیت‌های تاریخی یا صحنه‌های یک رویداد در مکان‌های مختلف، جانمایی می‌شود که رغبت و علاقه دانش‌آموزان و درک و تجسم بهتر آن‌ها را از پراکندگی فضایی پدیده‌ها رامیسر می‌سازد.

معلم مطالعات اجتماعی باید در تهیه و گردآوری نقشه‌های مناسب بر مبنای محتوای درس و شرایط، کلاس خود را مسئول و سهیم بداند و بخشی از محلّ بایگانی و نگهداری وسایل آموزشی نمایشی را به نقشه‌ها اختصاص بدهد.

● **نمونه‌های واقعی** که توسط معلم یا دانش‌آموزان جمع‌آوری می‌شوند نیز بخشی از وسایل آموزشی درس مطالعات اجتماعی‌اند. انواع سنگ‌ها یا گیاهان یک ناحیه، ابزار و وسایل خاصی که در مراسم یا جشن‌های یک ناحیه مورد استفاده قرار می‌گیرد، وسایل و ابزار و آلات قدیمی که در گذشته توسط پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها و نسل قدیم به کار می‌رفته و امروزه دیگر مورد استفاده نیست و جنبه‌ی تاریخی یا عتیقه به خود گرفته است، وسایل و ابزاری که در یک فعالیت معیشتی خاص مثلاً در یک مزرعه یا کارگاه تولیدی به کار می‌رود، از جمله‌ی نمونه‌های واقعی است.

● **مدل‌ها و ماکت‌ها** نقش مهمی در آموزش مطالعات اجتماعی دارند. در بسیاری موارد مشاهده و بررسی پدیده‌ها به‌طور مستقیم یا به سادگی امکان‌پذیر نیست؛ برای مثال، ممکن است مشاهده‌ی چین‌خوردگی‌ها، ساختمان زمین و لایه‌های آن، حرکات زمین یا ساختمان یک سیلاب در یک منطقه به آسانی یا اصلاً مقدور نباشد.

در آموزش جغرافیا، با استفاده از مدل‌های سه بعدی مصنوعی می‌توان به‌طور عینی‌تر پدیده‌های فوق را به دانش‌آموزان نشان داد. در حوزه‌ی آموزش تاریخ و علوم اجتماعی نیز می‌توان با نمایش ماکت‌هایی از شیوه‌ها و فرایندهای زندگی شهری، زندگی روستایی، انواع معیشت‌ها، مزارع، کارگاه‌ها یا مدل‌هایی از لباس‌ها و ابزارهای جنگی قدیمی، سکه‌های مصنوعی و ماکت‌هایی از بناهای تاریخی داخل و خارج از کشور، موضوعات مورد بحث را برای دانش‌آموزان ملموس ساخت.

● **آلبوم عکس‌های تاریخی، جغرافیایی یا اجتماعی** نیز همانند سایر مواردی که گفتیم، امکان یادگیری مؤثرتر و ملموس‌تر را فراهم می‌کنند. عکس‌ها منابع بسیار باارزشی برای مطالعه و فهم چگونگی زندگی مردم و اوضاع و احوال گذشته‌اند. هم‌چنین، چون امکان مشاهده‌ی مستقیم و آسان همه‌ی مناطق جغرافیایی و به‌ویژه مکان‌های دور دست وجود ندارد یا نمی‌توان همه‌ی رویدادها و پدیده‌های اجتماعی را به آسانی مشاهده کرد، استفاده از عکس می‌تواند مطالعه و درک و فهم بهتر مکان‌ها، اجتماعات و گذشته را میسر می‌سازد.

عکس‌ها را می‌توان از مؤسسات و سازمان‌هایی که به چاپ و نشر مجموعه عکس‌هایی در زمینه‌های مختلف می‌پردازند، خریداری کرد یا از طریق معلمان و دانش‌آموزان جمع‌آوری و به صورت مجموعه نگهداری کرد.

● **چارت‌ها و نمودارها** نیز کاربرد فراوانی در درس مطالعات اجتماعی دارند؛ برای مثال، فرایند تولید یک کالا یا خدمت، تکامل وسایل ارتباطی، فرایند کار در اداره‌ی پست یا آتش‌نشانی را می‌توان با چارت نشان داد. چارت‌ها انواع مختلف دارند که چارت جریانی، جویباری و شجره‌ای از آن جمله است.

نمودارها به منظور نمایش کمیت‌ها و نسبت‌ها و مقایسه‌ی کمی پارامترها به کار می‌روند، نمودارها انواع مختلف دارند.

هر یک از انواع نمودارها از جمله دایره‌ای، ستونی، میله‌ای، هرمی و نظایر آن، برای نمایش دسته‌ای از کمیت‌ها مناسب‌ترند؛ از این رو، بهتر است از نمودارهای مناسب که سرعت و سهولت فهم آمار و ارقام را میسر می‌سازند، استفاده کرد. خواندن و تفسیر نمودارها و هم‌چنین ترسیم آن‌ها یک مهارت است که باید توسط معلم آموزش داده شود.

ب) **وسایل آموزشی مرجع**: کتاب‌های مرجع، لغت‌نامه‌ها و فرهنگ‌نامه‌ها، سال‌نامه‌های آماری، اطلس‌های تاریخی و جغرافیایی و نظایر آن، وسایل آموزشی مرجع محسوب می‌شوند و شایسته است نمونه‌های مرتبط آن‌ها با دروس مطالعات اجتماعی در کتاب‌خانه‌ی مدرسه یا کلاس وجود داشته باشد. وسایل آموزشی مرجع، امکان تعامل گروهی دانش‌آموزان را بیش‌تر می‌کند. در سال‌های اخیر در کشور ما فرهنگ‌نامه‌هایی برای کودکان و نوجوانان توسط مؤسسات مختلف تهیه و منتشر شده است که دانش‌آموزان می‌توانند پاسخ برخی پرسش‌های خود را در آن‌ها بیابند.

پ) **وسایل آموزشی گروهی**: وسایل آموزشی که محور انجام یک فعالیت توسط گروه دانش‌آموزان قرار می‌گیرند، وسایل آموزشی گروهی‌اند؛ برای مثال، بازی‌های آموزشی که توسط

تعدادی از دانش‌آموزان اجرا می‌شوند. پازل‌ها و کارت‌های آموزشی که در زمینه‌ی رویدادهایی چون مسائل بعد از وقوع بلایای طبیعی یا عبور و مرور در خیابان تهیه می‌شوند، از آن جمله‌اند.

۴-۶- تجهیزات دیداری - شنیداری

نوارهای صوتی و تصویری، تلویزیون و ویدیو، اورهد، اوپک، رایانه و نرم‌افزارهای مربوط به آن در زمره‌ی تجهیزات دیداری - شنیداری‌اند.

- فیلم و اسلاید: فیلم و اسلاید آثار شگفت در آموزش دارند. در بسیاری از موضوعات محیطی و اجتماعی که امکان مطالعه و بررسی مستقیم آن‌ها وجود ندارد، می‌توان رویدادها را از طریق فیلم و اسلاید منعکس کرد. با توجه به تبحر فیلم‌بردار و عکاس، بهتر و با سهولت بیش‌تر می‌توان پدیده‌ها و رویدادها را منعکس کرد.

تماشای یک فیلم آموزشی در زمینه‌ی زندگی در کشورهای همسایه، رابطه‌ی انسان و محیط در مناطق قطبی یا استوایی، تولید یک کالا در کارخانه و وقوع یک آتش‌فشان یا زلزله، می‌تواند اطلاعات زیادی را در مدت کوتاه و به‌طور اثربخش به دانش‌آموز منتقل کند.

هم‌چنین، یک فیلم آموزشی و داستانی در زمینه‌ی رویدادهای تاریخی و پدیده‌های اجتماعی چون جنگ تحمیلی، مسائل خانواده، ناپهنجاری‌های اجتماعی و مقابله با آن‌ها، زندگی مردم در دوره‌های مختلف تاریخی، می‌تواند علاوه بر انتقال مفاهیم به‌شیوه‌ی جذاب، فرصت‌هایی برای تجزیه و تحلیل و نقد موضوعات توسط دانش‌آموزان فراهم کند.

به‌طور کلی دانش‌آموزان همواره از دیدن فیلم استقبال می‌کنند و از آن لذت می‌برند. در دوره‌ی ابتدایی، به‌ویژه فیلم‌های انیمیشن بسیار مورد توجه بچه‌هاست. فیلم‌های موضوعی و انسانی به‌ویژه از نظر برانگیختن عواطف و احساسات کودکان و انتقال اهداف ارزشی و نگرشی دروس مطالعات اجتماعی بسیار اهمیت دارند.

یافتن فیلم و اسلایدهای مناسب و گنجاندن آن‌ها در بسته‌ی آموزشی به تلاش و تبحر معلم مطالعات اجتماعی بستگی دارد. اگرچه در زمینه‌ی برخی موضوعات درس مطالعات اجتماعی خلأهای جدی در زمینه‌ی فیلم و اسلاید متناسب با سطح مخاطبان دوره‌ی آموزش عمومی وجود دارد اما می‌توان از طریق مراجعه به آرشیوهای فیلم مراکز صدا و سیما استان‌ها یا روابط عمومی سازمان‌ها و شرکت‌های دولتی و خصوصی، فیلم‌هایی را تهیه کرد.

خوش‌بختانه، امروزه با پیشرفت‌های فناوری و ظهور دوربین‌های مجهز که کار با آن‌ها نیز آسان

است، معلمان می‌توانند خود نیز به تهیه‌ی فیلم‌های آموزشی مستند یا اسلاید (برای مثال از محیط طبیعی یک منطقه یا جشن‌ها و مراسم ویژه یا فعالیت‌های اقتصادی و ...) اقدام کنند. با این حال، تهیه‌ی فیلم‌های داستانی که براساس اهداف و مضامین یک درس به‌طور حرفه‌ای طراحی و ساخته شده باشد، از عهده‌ی معلمان خارج است و لازم است نهادهای ذی‌ربط در این زمینه اقدام کنند.

— رایانه: رایانه‌ها و نرم‌افزارها امروزه جایگاه و نقش مهم و وسیعی در آموزش پیدا کرده‌اند. اگرچه حتی در کشورهای توسعه‌یافته هنوز میزان بهره‌گیری از رایانه در آموزش و پرورش و مدارس به‌صورت فراگیر و کامل تحقق نیافته و در این کشورها نیز خلأهایی وجود دارد اما به هر ترتیب، بهره‌گیری از فناوری‌های اطلاعاتی در آموزش در همه‌ی کشورها سریعاً در حال گسترش است. از رایانه‌ها و نرم‌افزارهای رایانه‌ای در موارد مختلف می‌توان استفاده کرد؛ از جمله:

- آموزش و تدریس توسط معلم به کمک رایانه
- انجام فعالیت‌های یادگیری توسط دانش‌آموزان به کمک رایانه
- ارزش‌یابی و کنترل یادگیری توسط رایانه
- مراجعه به پایگاه‌های اینترنتی جهت جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها (کاوشگری توسط دانش‌آموزان)

— بهره‌گیری از منابع کتاب‌خانه‌ای، اطلس‌ها، نقشه‌ها، دایرةالمعارف‌های اینترنتی در زمینه‌ی موضوعات مختلف

— مبادله‌ی تجارب آموزشی بین معلمان از طریق تالارهای گفت‌وگو و نظایر آن در شبکه‌ی اینترنتی

— ارائه‌ی خدمات آموزشی نظیر طرح درس‌ها، الگوها و نمونه‌ها، ابتکارات و راهبردها به معلمان از طریق پایگاه‌های ویژه

— مشارکت دانش‌آموزان در انجام فعالیت‌های آموزشی از طریق رایانه و اینترنت.

امروزه، عمده‌ترین نرم‌افزارهای رایانه‌ای به‌صورت بازی‌ها و سرگرمی‌های آموزشی یا کاربرگ‌های تمرین و فعالیت تولید یا اطلس‌ها و نظایر آن تولید می‌شود که می‌توان از آن‌ها به‌خوبی در آموزش موضوعات مختلف مطالعات اجتماعی بهره‌گیری کرد. استفاده از رایانه به‌ویژه در آموزش موضوعات محیطی و اجتماعی با رویکرد کاوشگری ضرورت حتمی می‌یابد. هم‌چنین تولید نسخه‌های الکترونیک، تکثیر یا انجام تغییرات مورد لزوم در کاربرگ‌های فعالیت‌های دانش‌آموزان یا کاربرگ‌های ارزش‌یابی را تسهیل کرده و سرعت بخشیده است.

۵- تولیدکنندگان بسته‌ی آموزشی

اگرچه بسته‌های آموزشی توسط سازمان‌ها و نهادهای مختلف تهیه و توزیع می‌شوند، اما بدون شک در امر تولید آن‌ها مشارکت، سرپرستی و هدایت معلمان متخصص و کارآزموده در آن رشته، نقش عمده و ضروری دارد.

تولیدکنندگان بسته‌ی آموزشی یا بخشی از بسته‌ی آموزشی ممکن است معلمان منفرد و مبتکر یا گروه‌هایی از معلمان باشند. هم‌چنین، گروه‌های آموزشی ادارات کل آموزش و پرورش یا مراکز تحقیقاتی، دانشگاه‌ها، وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌ها و ناشران کتاب، در امر تولید بسته‌های آموزشی دخالت دارند.

در کشور ما، بخش‌هایی از ساختار رسمی وزارت آموزش و پرورش نظیر سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی (دفتر تأمین رسانه‌های آموزشی و گروه‌های برنامه‌ریزی درسی دفتر تألیف کتب درسی، دفتر انتشارات کمک آموزشی) پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت، شرکت صنایع آموزشی، شرکت نرم‌افزارهای صنایع آموزشی، شرکت سرگرمی‌های علمی و صنایع آموزشی و مراکز آموزش عالی فرهنگیان در تولید بسته‌های آموزشی مشارکت فعال دارند.

البته بدیهی است که برخی از اجزای بسته‌ی آموزشی نظیر تجهیزات دیداری و شنیداری، آلبوم‌ها، فیلم‌ها، نقشه‌ها، کره و... عملاً در آزمایشگاه، کتاب‌خانه یا قفسه‌ی داخل کلاس وجود دارند و بالاخره برخی از اجزا به سفارش معلم توسط مسئولان مدرسه خریداری و به منظور استفاده‌ی مکرر نگهداری می‌شود. تولیدکنندگان این بسته‌ها الزاماً معلم مربوط نیستند. با این حال، معلمان نقش بسیار مهمی در تولید و تهیه‌ی مواد آموزشی دارند و هرچه خلاقیت و دقت بیش‌تری در فراهم کردن مطلوب‌ترین اجزای این بسته به خرج دهند، نتایج بهتری در آموزش به دست می‌آورند.

دانستنی‌های خود را بیازمایید

- ۱- بسته‌ی آموزشی چیست؟ تعریف کنید و توضیح دهید.
- ۲- سه مورد از ویژگی‌های خاص بسته‌ی آموزشی مطالعات اجتماعی را بیان کنید.
- ۳- پنج مورد از معیارهای مربوط به قابلیت اجرای یک بسته را بگویید.
- ۴- منظور از استفاده از «نمونه‌های واقعی» در آموزش مطالعات اجتماعی چیست؟ چند «نمونه‌ی واقعی» متناسب با موضوعات مختلف مطالعات اجتماعی مثال بزنید.
- ۵- مزیت‌های استفاده از رایانه و نرم‌افزارهای رایانه‌ای را در آموزش مطالعات اجتماعی تشریح کنید.
- ۶- نقشه‌های آموزشی جغرافیایی و تاریخی باید چه ویژگی‌هایی داشته باشند؟
- ۷- در کشور ما کدام مراکز اقدام به تولید نقشه می‌کنند؟ نام ببرید.
- ۸- چرا پوسترها مزیت خوبی برای آموزش موضوعات درسی مطالعات اجتماعی دارند؟ توضیح دهید.

فعالیت‌ها

- ۱- به چند گروه ۲ تا ۳ نفره تقسیم شوید. هر یک از گروه‌ها یک موضوع درسی جغرافیایی و محیطی، تاریخی، اجتماعی، و اقتصادی مربوط به درس مطالعات اجتماعی را انتخاب کند. هر گروه یک یا دو جزء از بسته‌ی آموزشی مربوط به آن موضوع را تهیه کند؛ مثل پوستر، مدل یا ماکت، آلبوم عکس، تهیه‌ی فیلم کوتاه آموزشی، ترسیم نقشه‌ی مصور، فراهم کردن نمونه‌ی واقعی، تولید نرم‌افزار رایانه‌ای و چارت.
- سپس گروه‌ها با همکاری یکدیگر، نمایشگاهی در کلاس ترتیب دهند و تولیدات خود را با برچسب شناسنامه‌ای (نوع اثر، موضوع، مراحل و نحوه‌ی استفاده، تولیدکنندگان و ...)، در نمایشگاه، به نمایش بگذارید.
- ۲- جست‌وجو در بازار مواد آموزشی :
- تعدادی وسایل آموزشی مرجع (سال‌نامه، اطلس، فرهنگ‌نامه، لغت‌نامه و ...)
- مربوط به درس مطالعات اجتماعی را شناسایی و فهرست آن‌ها را به کلاس معرفی کنید.
- تعدادی نرم‌افزارهای رایانه‌ای مناسب برای دانش‌آموزان یا معلمان که مربوط

به درس مطالعات اجتماعی اند، شناسایی و فهرست آن‌ها را به کلاس معرفی کنید.

● مضامین (تم‌های) زیر را در نظر بگیرید :

ارتباطات، حمل و نقل، محیط زیست، نوع دوستی، دفاع مقدس، مفاخر ایران، همسایگان ایران، تمدن‌های کهن ایران، و همکاری و همدلی در خانواده.

به چند گروه تقسیم شوید. هر گروه با توجه به یک یا دو مضمون، تعدادی کتاب‌های آموزشی موضوعی یا داستانی متناسب سن کودکان و نوجوانان که در بازار موجود و قابل استفاده در درس مطالعات اجتماعی است، بیابید و به کلاس معرفی کنید.

۳- بحث گروهی :

به چند گروه تقسیم شوید. هر گروه، یک نمونه «کتاب کار و فعالیت‌های یادگیری» درس تعلیمات اجتماعی یا مطالعات اجتماعی را که در بازار موجود است، تهیه کند و به همراه بیاورد.

اعضای گروه‌ها با یکدیگر گفت‌وگو کنید و کتاب را مورد نقد و بررسی قرار دهید. در انتهای این نقد و بررسی، به پرسش زیر پاسخ دهید.

اصولاً، کتاب‌های کار و فعالیت‌های تکمیلی بهتر است دارای چه ویژگی‌هایی باشند؟

۴- با همکاری و مشارکت گروهی، یک سیاهه (چک لیست) به منظور انتخاب و استفاده از اجزا و عناصر یک بسته‌ی آموزشی فرضی تهیه کنید و به استاد تحویل دهید.

مثال :

پوستر منظومه‌ی شمسى : مؤسسه‌ی سال تولید ۱۳۸۳					
ویژگی‌ها	درجه				
	خیلی خوب ۴	خوب ۳	متوسط ۲	کم ۱	خیلی کم ۰
۱- از جذابیت لازم برای دانش‌آموزان برخوردار است.					
۲- با سهولت می‌توان به آن دسترسی پیدا کرد.					
۳- از نظر اقتصادی ...					
۴-					
۵-					

معرفی منابع برای مطالعه‌ی بیش‌تر فصل ششم

- حسین زاده یوسفی، غلامحسین؛ «بهره‌ی فناوری مدرسه‌ی شما چه قدر است؟»، فصل‌نامه‌ی تخصصی مدارس کارآمد، شماره‌ی مسلسل ۶، ۸۸–۱۳۸۷.
- شرف‌بیانی، حمیدرضا؛ اصول راهنمای تهیه‌ی بسته‌ی آموزشی، رشد جوانه‌ها، فصل‌نامه‌ی دفتر انتشارات، کمک آموزشی، ۱۳۸۶.
- عمرانی، غلامرضا؛ مقدمه‌ای بر شناخت یا هر ضرورت تبیین یا نفی جایگاه کتاب آموزشی، رشد جوانه ۱۶/۱۷، دفتر انتشارات کمک آموزشی، ۱۳۸۵.
- مجدفر، مرتضی؛ «بسته‌ی آموزشی چیست؟»، انتشارات چاپار فرزنانگان، ۱۳۷۵.
- معافی، محمود؛ کتاب راهنمای معلم در چشم‌انداز جهانی، رشد جوانه ۱۵، دفتر انتشارات کمک آموزشی، ۱۳۸۵.
- WWW. Madresehpublications. com
- WWW. roshdmag. ir